

ВИРТУЕЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ: означавање значења у онлајн простору**

Сажетак: Технолошки развој у области медија узроковао је промене у поимању традиционалног схватања заједнице и, уопште, начина интеракције међу људима. Са укидањем просторних и временских баријера, нови медиј (пре свих интернет) постао је место које окупља појединце широм света, нудећи им, до скоро, незамисливе могућности повезивања и стварања осећања припадности, које иако изграђено у виртуелном простору, за људе „на мрежи“ има реалну вредност. Сложеност комуникацијских односа у савременом медијатизованом свету, додатно се компликује када узмемо у обзир интеракције остварене међу припадницима различитих виртуелних заједница. Циљ овог рада јесте да укаже на значај заједница формираних у онлајн простору, пружи увид у истраживања из области и, кроз актуелне примере, илуструје могуће интеракције виртуелних заједница.

Кључне речи: нови медији, интернет, интеракција, виртуелне заједнице

Увод

Промена посредника у комуникацији доводи и до промене услова, начина и исхода комуникационог општења. Услови су бивали лакши (комуникација лицем у лице, комуникација писаним путем, комуникација електронским медијима, дигиталним платформама) штедећи време и сажимајући простор; начини су постајали све разноврснији (писмо, телеграф, телефон, радио, телевизија, сателити, интернет); исход је попримао различите облике и још разноврсније начине теоријских интерпретација, постављајући питања о добрим и лошим странама „убрзаног живота“ и комуницирања.

Иновације у домену комуникације директно су утицале на поље културе, схваћено у општем смислу, као све друштвене праксе, од „обичних“ / свако-

---

* tatjana.vulic@filfak.ni.ac.rs

** Овај рад је написан у оквиру пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Републике Србије, бр. 179008.

невних, до најсложенијих. Сходно томе, директан утицај на оба, културу и комуникацију, имао је убрзани развој медија масовног комуницирања. „Информационо друштво“, „друштво високе технологије“ „постиндустријско друштво“, „глобално село“ или „постмодерно друштво“, синтагме су које се најчешће користе како би описале тренутак у коме живимо. Са свим разликама, наведени концепти у основи носе исту поруку, савремено друштво почива на комуникацији, и то глобалној, технолошки посредованој, која прелази границе, чије је постојање често упитно, повезујући људе у, доскора, невиђеним размерама, чинећи простор и време релативним категоријама. „Савремена цивилизација људи премешта свој свет остварења и трајања у еквивалент стварности – виртуелну стварност као етеричну, имагинарну ’јединицу’ простора која, упркос светској популаризацији, представља, не само простор нових могућности, већ и простор непотпуних одређености“ (Тапавички Дуроњић, 2011: 145-146).

Промена начина комуницирања, под којим се подразумева комуникација од интерперсоналне до међукултурне, захтева и промену концепата који су, у већ сада застарелим условима, могли да објасне сложени свет друштвених односа. Некадашња поимања међуљудске интеракције, која и даље очекују на извесна ограничења у комуникацији, или свет предочавају кроз призму центра и периферије, могла би се преиспитати и проширити. „Како је истакао Негропонт (1998), уз помоћ савремене информационо-комуникационе технологије људско комуницирање се одвија по обрасцу три ’А’ (*anytime, anywhere, about anything*)“ (према Радојковић и др., 2015: 8). Људи се непрекидно повезују са огромним бројем људи, са најудаљенијих тачака, размењујући искуства о најразличитијим темама. Па ипак, требало би нагласити да је, када се изводе закључци о комуникацији без граница, увек реч о развијеним земљама и делимично земљама у развоју, док би такве тврдње за неразвијене земље требало узети са резервом, али ипак имати на уму да је свака расправа данас написана о овој теми, сутрадан већ помало застарела, јер је брзина развоја нових медија (интернета) теоријски готово неухватљива. Не улазећи у појединости брзине технолошког развоја, тврдња, која важи јуче колико и сутра, јесте да су везе омогућене новим медијима комуникације промениле доживљај света, упознавање себе и других, свим људима којима је приступ „мрежи свих мрежа“ омогућен. „Захваљујући међународној размени културних добара – вести, видео-клипова, књига, филмова, РТВ програма, штампе, итд. – човек овог доба је у стању да створи све пространију когнитивну мапу света“ (Радојковић и др., 2015: 37).

У описаној комуникационој сложености, очекивано се јављају измењени интеракцијски односи. Ситуација постаје сложенија уколико су учесници у комуникацији, посредованој новим медијским платформама, припадници различитих култура. Онда говоримо о међукултурном комуницирању или међуидентитетском споразумевању¹. Међутим, ново медијско окружење зах-

¹ Б. Стојковић у раду „Мреже идентитета“ истиче значај анализе међукултурне комуникације са аспекта плурализма идентитета сваког од учесника у комуникацији. У том смислу, наводи десет

тева преиспитивање и ревидирање појмова традиционално упућених на такав тип комуникацијске праксе. Простор, у новом контексту, губи тло, док време губи јединицу мере. „У временима мрежне културе политичке и културне промене се убрзавају јер јавност опијена мрежним активизмом делује брже, организованије и непредвидивије“ (Јевтовић и др., 2012: 66). Друштвене групе, које „крстаре мрежом“, удружују се на начине другачије од традиционалних, захтевајући дефинисање новостворених виртуелних заједница. Интеракција битовима омогућена је свакоме ко има модем (или мобилни телефон нове генерације), а могући исходи варирају од плодноних дијалогских размена до конфликтних сучељавања. Циљ овог рада јесте да укаже на неопходност промене концепата и аспекта анализе, када је реч о међуљудској интеракцији посредованој технологијама нове генерације. Такође, рад нуди увид у актуелна истраживања комуницирања у новом медијском окружењу, са посебним освртом на формирање виртуелних заједница и могућности њихових интеракција, кроз актуелне примере анализираних у последњем поглављу.

Рedefинисање заједнице у технолошки посредованом окружењу

Уколико покушај да дефинишемо нове видове интеракције у онлајн окружењу отпочнемо тезом Бенедикта Андерсона (*Benedict Andersson*) да „заједнице морамо разликовати не по лажности и аутентичности, него по стилу у ком се замишљају“ (Андерсон, 1983, према Џоунс, 2001: 33), с правом се можемо запитати да ли ова теза оправдава тврдњу о постојању заједница у виртуелном свету. Осећај да припадате некој групи, могућност да са припадницима групе комуницирате и потреба да се изнова враћате том простору и обнављате контакт, могли би послужити као стожер премисе да је припадање онлајн заједници подједнако „стварно“ колико и припадање традиционалним типовима заједница. „Интернет нам, право у наше дневне собе и канцеларије, и нехотице доноси осећај повезаности, али то је једна случајна повезаност, од оних које уверавају да 'ми' и 'они' ипак имамо нешто заједничко. Кад се једном уверимо, све смо ближи томе да морамо отићи 'тамо некуд'“ (Џоунс, 2001: 33). Међутим, критике упућене на рачун овакве тврдње долазе углавном од оних аутора који заједницу још увек посматрају у контексту близине и географски утврђеног места, као неопходних инстанци за развој осећања заједништва и припадности. Па ипак, готово је немогуће одредити степен блискости, како у офлајн тако и у онлајн свету. Људи могу бити у истој просторији, а да ипак не развију блискост и буду удаљенији него Кинез и Американац, који на тематском форуму размењују заједничка искуства о најновијем моделу аутомобила. Стварање осећања блискости и повезаности не зависи, дакле, од стварне фи-

---

димензија идентитета: културни идентитет, етнички идентитет, родни идентитет, персонални идентитет, идентитет улоге, релациони идентитет, идентитет образа, симболички идентитет, цивилизацијски идентитет и завичајни идентитет. Даље, анализира сваки од њих, указујући на значај идентитета у складу са којим учесници у комуникацији остварују интеракцију (Стојковић, 2009).

зичке близине, јер, како истиче Андерсон: „припадници чак и најмање заједнице никада неће упознати већину припадника своје нације, па чак ни чути о њима, но ипак у мислима сваког од њих живи слика њиховог заједништва“ (Андерсон 1998. према Ђорђевић 2009: 338).

Друга критика односи се на поимање заједничког простора, као предуслова за стварање заједница. Међутим, како Вотсон (*Watson*) примећује: „заједницу треба да схватимо као производ односа међу људима, а не заједничког простора“ (Вотсон, 2001: 191). Могућности које нуде нове платформе превазилазе концепт простора, који је некада био дефинисан као физичка, јасно омеђена категорија². Простори на интернету не познају границе, преплићу се и стварају хибридне творевине³, отворене за сусрете корисника из најудаљенијих култура. „Заједница је територија у неку руку заокружена (било физички или идеолошки), али може такође да указује на осећање заједничког својства, идентитета или интереса, као у случају ’геј заједнице’, или ’виртуелне заједнице“ (Фернбак, 2001: 67).

Када бисмо прихватили тезу Нила Постмана (*Neil Postman*) да се људи „на мрежи“ окупљају око заједничког интереса, док изостаје „заједничка обавеза“, па је, како сматра Постман, немогуће изједначавати ове метафоре и изгубити из вида традиционалне одлике заједнице (Постман, 1993, према Вотсон, 2001: 194-196), ипак не бисмо могли да избегнемо чињеницу да се традиционалне карактеристике и дефинисања заједница тешко могу применити на савремене могућности технолошки посредованог организовања људи. „Кад се тако мало данашњег света уклапа у метафору коју Постман заговара, онда та метафора постаје носталгична – нешто чега се радо сећамо, али се више не примењује тако лако“ (Вотсон, 2001: 196). Дакле, упркос критикама и теоријском отпору појединих аутора да се термин заједнице сачува од модерног преобликовања, теоријски импулс мора да прати динамичан развој друштва и ревидира концепте онда када они више не одговарају тренутном стању и не одражавају реалност друштвених пракси. Колико год да несагледив сајбер простор измиче дефинисању, чињеница је да, док „путују“ сајбер магистралама, интернет корисници остварују контакт, упознају „друге“, изграђују везе и за њих је осећај припадности некој сајбер групи реалан, иако дефинисан у оквирима простора који називамо виртуелним. Стивен Џоунс (*Steve Jones*, 2001) предлаже да интернет не посматрамо као неку врсту „футуристичког кибер-

² Британски *Телеграф* наводи податак да фејсбук има 1, 35 милијарди корисника, што је готово идентичан број са бројем становника у Кини:

<http://www.telegraph.co.uk/technology/facebook/11194049/Facebook-profits-pass-1bn-as-more-users-log-on-every-day.html> (посећено 11.05.2016). Уколико узмемо у обзир да САД, као најчешће навођен пример мултикултурне земље, има око 320 милиона становника, јасно је да фејсбук простор представља мозаик најразноврснијих корисника.

³ Студије културе, ослањајући се на постколонијалне студије, указују на промену у поимању концепта хибридности. У модернистичком смислу, хибридность је била нешто негативно, док је заокрет, у постколонијалним студијама, указао на нови начин читања хибридности као „културне мешавине“. Такође, хибридность култура више није ексклузивно резервисана за земље Трећег света, успостављање принципа мултикултурализма и миграције на велика врата уводе хибридность и у земље Првог света (према Ђорђевић, 2009: 344-345).

простора“⁴, већ као наративни простор. „Нарације не само да закупају наше време док их читамо, пишемо и замишљамо, оне предодређују протичање времена (‘прво се десило оно, па потом ово...’) и стављају нам до знања да време заправо није празно, оно је препуно активности и искустава која смо му доделили“ (Цоунс, 2001: 31). Користећи текстуалне и визуелне симболе (допуном емитикона, као спецификама компјутерски посредоване комуникације) корисници који наративни простор испуњавају сопственим значењима, плету мрежу комуникационих релација у децентрализованом сајбер универзуму. На основу свега наведеног и презентације сукобљених аргумената, закључак који се намеће јесте да „заједница, чак и она електронска, може себе текстуално да продукује, и дакле замисли себе – а исто тако и представи себе у спољашњем свету, и тако створи слику“ (Митра, 2001: 92). Онлајн и офлајн заједнице нису омеђене крутом границом; на изградњу слике у онлајну утичу искуства стечена у офлајн свету, док слика продукована у оквиру сајбер заједница може имати огроман утицај на (ре)акције офлајн заједница⁴.

Етницитет у виртуелним заједницама

Концепт заједнице несумњиво је добио нова значења и појавне облике у новом медијском окружењу, али где је место етницитету⁵ у тако измештеном свету збиље? Да ли има користи од потраге за етницитетом, уколико је тачан парадокс да су „*primordia* (језик, боје коже, локалне заједнице или сродства) постале глобализоване“ (Ападурај, 2011: 67). Пратићемо аргументацију Арјуна Ападураја (*Arjun Appadurai*, 2011) о детериторијализацији, као кључној одлици савременог света, у којем су границе разводњене, а човек „искорењен“⁶. Сагледавајући нову глобалну културну економију као „сложени, дисјунктивни поредак“, Ападурај наводи да је разумевање таквог поретка у оквиру постојећег модела „центар-периферија“ превазиђено и нуди пет димензија глобалних културних токова: *етнолик*, *медијалик*, *технолик*, *финансолик* и *идеолик*⁷. Очигледно је да предложени крајолици упућују на константно променљиву (прогресивну) природу глобалних масовних медија, технолошких достигнућа,

⁴ Глобално позната хакерска виртуелна заједница Анонимус (*Anonymous*) организује се и делује у сајбер простору, али често позива на грађанску непослушност, која се онда исказује ван домена виртуелног, преливајући се у офлајн.

⁵ „Етницитет може бити заснован на националном пореклу, раси, религији, или језику. [...] Он укључује субјективни осећај припадања или идентификацију са одређеном етничком групом, развијену временом“ (*Ting-Toomey*, 1999: 31-32)

⁶ Постколонијалне студије критикују сваки вид „укорењивања“, посматрајући културу као концепт који је стално у покрету, па тако Спивакова (*Spivak*) у једном интервјуу каже: „Ако постоји нешто у шта не верујем, и више од тога – што презирем – то су људи који траже корене. Због тога што би сваком ко трага за коренима, требало да израсту луковнице“ (према Ђорђевић, 2009: 348).

⁷ „Суфикс –лик омогућава нам да укажемо на флуидне, неправилне облике тих крајолика, облике који су једнако карактеристични за интернационални капитал као и за интернационални стил одевања“ (Ападурај, 2011: 56).

логику глобалне економије и начине ширења идеја/идеологија, које одражавају претходно наведене обресе. Међутим, за нас јесте најзначајнија промена у поимању особа, које чине наш „свет у покрету“, садржана у термину етнолика: „туристи, имигранти, избеглице, прогнаници, гастарбајтери, друге покретне групе и појединци представљају суштинску особину света“ (Ападурај, 2011: 56-57). Ападурај, дакле, пажњу усмерава ка динамици савременог живота. Особе у покрету нису везане за тло и постојбину, њих суштински одређује покретљивост. Па ипак, Ападурај им, у свом теоретском промишљању, не одузима могућност замишљања, односно имагинацију, у постелектронском свету, која је „ушла у логику обичног живота“. Имагинација, како овај аутор наводи, није више посматрана као бег од реалности, већ, напротив, као агрегат за колективну акцију. „Путници-намерници“, „принудни расељеници“, путем слика масовних медија могу створити везу са својим завичајем и осећати припадност; са друге стране, „све више особа широм света сагледава свој живот кроз призмину могућих живота коју нуде сви облици масовних медија“ (Ападурај, 2011: 87), живећи тако хибрид делимично измишљеног, замишљеног и прижељкиваног живота.

Уколико је данашњи свет заиста свет људи који су у константном покрету, можемо да се запитамо шта се дешава са културом тих људи-путника⁸? Да ли она остаје за њима, прикована за тло, или је ипак пакују у своје кофере и носе са собом? Антрополог Џејмс Клифорд (*James Clifford*, 2006) уводи појам „путујућих култура“, којим измешта поље савременог проучавања културе из локалног, аутентичног, просторно ограниченог домена. „Локалне културе не ишчезавају, оне се ’лоцирају’ другачије у односу на глобалне токове, или дислоцирају из традиционалних места у нове културе или градове“ (према Ђорђевић 2009: 344-352). Можемо закључити да је савремени свет доба детериторијализованих култура, где култура више нема ексклузивно место постојања.

Често спомињан појам дијаспоре, мења своје значење и постаје један од централних појмова у савременом реорганизовању теоријских концепата, који упућују на заједнице и културу. Некада интерпретиран као „бескућништво“ и „отуђење“, овај појам се данас „често тумачи као ’обећање будућности’, ’супротстављање јединству света у различитости“ (Ђорђевић, 2009: 246). Људима у дијаспори је сада и технолошки омогућено да се самоорганизују, удружују на основу препознавања и стварају сопствене виртуелне заједнице. О њима Ападурај говори као о *дијаспорским јавним сферама* које „су део културне динамике градског живота у већини земаља и на већини континената где миграција и масовни медији заједнички граде нови смисао глобалног као модерног и модерног као глобалног“ (2011: 25). Њихове замишљене заједнице стабилизују њихов идентитет, омогућавају им „стварни“ контакт са сународницима, разме-

⁸ Разматрајући поимање постмодерног идентитета, Зигмунт Бауман (*Zygmunt Bauman*) прави разлику између ходочасника, који има јасне представе о томе где жели да буде, карактеристичног за модерно доба и нових стратегија, које постмодерни субјект мора да пронађе. Реч је о стратегијама скитнице, вагабунда, туристе и играча (Бауман 1997, према Ђорђевић, 2009: 364-366).

ну искуства, осећај повезаности и припадности. „Електронске заједнице створене од стране људи у дијаспори су доиста замишљене заједнице које се повезују преко медија интернета, где су све опипљиве везе са заједницом преко компјутера, оруђа за стварање слике и осмишљавање групне припадности“ (Митра, 2001: 97). Проширујући Андерсонов концепт „замишљених заједница“, Ападурај одлази корак даље и говори о постојању мноштва „замишљених светова“. Имагинација, о којој је већ било речи, потпомогнута масовном продукцијом слика, симбола, идеја омогућава такву врсту замишљања, која повезује људе широм земљине кугле, чији је циљ истоветан: употреба нових простора за замишљање нових светова.

Виртуелне заједнице – додељивање значења

Признавање статуса заједнице виртуелно удруженим појединцима остаје у домену теоријских расправа аутора који признају или одбацују такво проширење концепта. Аргументација не недостаје ниједном од „сукобљених“ табора. Међутим, уколико пођемо од чињенице да је 84 процента од укупног броја интернет корисника у Америци бар једном приступило некој онлајн заједници⁹, а да је њих 74 процента у сталном контакту са члановима бар једне виртуелне заједнице (Horrigan, 2001), онда је значај таквог типа заједница за интернет кориснике неупитан. Уз сво разликовање од традиционалног типа организовања, о којем је било речи у претходном одељку, виртуелне заједнице сада су плодно тло многобројним истраживачима, који нуде различите дефиниције и типологије. Пионир у изучавању виртуелних заједница Ховард Рајнголд (Howard Rheingold) дефинише виртуелне заједнице као „друштвени скуп који настаје на мрежи када довољан број људи довољно дуго доноси јавне расправе, са довољно људских осећања да створи мрежу личних односа у сајбер простору“ (1993: 5). Констанс Елис Портер (Constance Elise Porter, 2004) дефинише виртуелне заједнице као скуп појединаца или пословних партнера који су у некој интеракцији окупљени око заједничког интереса, и где је та интеракција бар делимично посредована технологијом и вођена неким протоколима или нормама. Портерова нуди типологију виртуелних заједница полазећи од основне категорије: ко је иницијатор за формирање заједнице. У складу са тим заједнице могу бити инициране од стране чланова или спонзорисане од стране организација. Такође, ауторка наводи пет атрибута који структурирају одређени тип виртуелне заједнице: сврху, место, платформу, структуру интеракције и профит. Под сврхом подразумева разлог формирања заједнице у најопштијем смислу, о месту као једном од атрибута полемише, јер је, као што је било речи, за виртуелно удруживање можда погоднији термин простор, с обзиром да место упућује на физичко, географско подручје, док простор, у постмодерној терминологији подразумева одвајање простора од чисто физичке манифестације места. Платформу објашњава кроз три нивоа комуникације: синхрони, асин-

⁹ Када говоримо о заједницама основаним на интернету, можемо их звати веб заједницама, онлајн заједницама или виртуелним заједницама (Исакович, Сулчич, 2011).

хрони и хибридни, док у оквиру атрибута који се тиче структуре популације која је у интеракцији, ауторка говори о малим групама, у којима доминирају јаке везе, о мрежама, у којима доминирају слабе и стресне везе, и јавностима, које карактеришу сви типови веза: јаке, слабе и стресне. Када је реч о последњем атрибуту, Портерова анализира типове заједница на основу профитабилности, полазећи од тога да ли је и на који начин одређена виртуелна заједница реално економски исплатива (*Porter, 2004*). Са друге стране, Присова (*Preece, 2001*) истиче три кључне компоненте од којих ће зависити у којој ће се мери и каква друштвеност развити у онлајн заједници. Прва компонента одговара првом атрибуту Портерове, реч је о сврси, другу чине људи, са својим улогама у виртуелној заједници, док је на трећу, такође, ослоњена дефиниција Портерове, и тиче се одређених правила, кодова понашања и норми, некада формалнијих у виду регистравања корисника (*Preece, 2001*).

Питање јачине остварених веза у онлајн простору и поређење са друштвеним везама у реалном животу, као и питања која се тичу утицаја онлајн активности на офлајн (не)активности, стожер су многих истраживачких подухвата, који за циљ имају демистификацију оног дела људског живота, који се из стварног света сели у виртуелни. Одговори су некада екстремни, од утопијских до апсолутно дистопијских. Рајнголд, аутор који је отворио врата истраживањима живота у виртуелном простору, себе је назвао оптимистом, исказујући веру у позитиван утицај компјутерског умрежавања људи без физичких граница, али је ипак оставио места и за сумњу да ће интересне групе, које су креирале идеолошке матрице пре појаве виртуелног комуницирања, искористити нови простор за јачање друштвене контроле и надзор (*Rheingold, 1993*). Деведесетих је таква тврдња можда звучала футуристички. Две деценије касније, са експанзијом друштвених мрежа и пристанком корисника да деле личне податке, не знајући где су складиштени и ко им све може приступити, питања заштите података и права на приватност постају кључна у многобројним истраживањима (*Acquisti, Gross, 2006; Dwyer, et al., 2007; Debatin, et al., 2009*).

Још један од често истраживаних аспеката у овој области јесте питање пасивности интернет корисника у офлајн свету. Многи резултати истраживања, нарочито оних која су се овим проблемом бавила у првој деценији експанзије виртуелног умрежавања, имала су песимистични призив, тврдећи да онлајн активност утиче на смањење активности у реалном животу, подстиче депресију и нарушава друштвене везе (*Kraut et al., 1998*). Нека истраживања су ишла даље у доказивању негативних ефеката и повезивала ниво депресије и стопу самоубиства са интернет зависношћу (*Ryu et al., 2004*), док су умеренији резултати ипак указивали да друштвене везе у реалном животу имају велики утицај на начин коришћења интернета и ефекте (*Bessiere et al., 2008*). Са друге стране, анкетање *Pew* истраживачког центра указује на позитивну корелацију између активности на мрежи и активности у стварном друштвеном животу. Резултати истраживања показују да 80 процената корисника интернета јесу чланови одређених група (цивилних, религијских, социјалних) ван онлајн света, за разлику од 56 процената оних који нису интернет корисници (*Rainie et al., 2011*).

Теоријске претпоставке о стварању нове јавне сфере на интернету, демократизације и веће слободе, од које се очекивало да самом могућношћу несметаног приступа буде загарантована, временом су губиле битку са аргументима који говоре у прилог повећаној контроли и не тако децентрализованом идеалу. „Слобода која се привидно нуди отвореношћу приступа новим технологијама прикрива управљање и контролу важних информација. Културни обрасци, национални идентитети, политичке и филозофске парадигме, друштвени конфликти и животни стилови редефинишу се у складу са интересима моћних хегемона“ (Јевтовић, 2013: 353). Међутим, циљ овог рада није анализа онлајн светова са аспекта контроле и ограничења, који су кроз свакодневне искуствене примере постали неупитни, већ анализа значаја формирања виртуелних заједница из угла, пре свега, самих чланова, и могућности њихове интеракције, која, такође, може бити позитивна или негативна. Амбивалентна природа ових интеракцијских односа биће анализирана кроз примере у следећем одељку.

Виртуелне заједнице између рата и мира

Сложени свет данашњице представља колаж разноврсних култура. „Са брзим променама у глобалној економији, технологији, транспорту, и мигрантској политици, свет постаје мала, испресецана заједница“ (*Ting-Toomey*, 1999: 3). Флексибилност и толеранција различитости никада нису биле неопходније. Уколико посматрамо виртуелни простор, могли бисмо претпоставити да је још разноврснији и хибриднији од реалног. „Не постоји једна, монолитна, онлајн субкултура: то је екосистем субкултура, од којих су неке неозбиљне, а друге озбиљне“ (*Howard*, 1993: 4). Виртуелне заједнице су у сталној интеракцији, која као и оне саме, може бити безазлена, али може имати и озбиљне последице, које су инициране офлајн дешавањима или се у офлајн преливају.

Нове могућности електронског комуницирања смањиле су физичку удаљеност, чинећи је готово ирелевантном, али је умна различитост многобројних „других“ остала на мање-више истој удаљености. Иако су почетни оптимистични импулси наводили на закључак да ће можда ново (умрежено) окружење бити од преломног значаја за превазилажење баријера у комуникацији, па самим тим и опхођењу према различитостима, има и оних примера који говоре у прилог супротним аргументима. Упркос свим наведеним променама, постоји и једна константа: заинтересованост за анализирање односа према „другима“, сада у промењеном (виртуелном) простору.

Иако ново медијско окружење нуди многоструке могућности за упознавање и најразличитијих „других“, однос према „другом“ остаје амбивалентан, мање-више рефлектујући офлајн доживљај. Сузан Зикмунд (*Susan Zikmund*, 2001) анализирала је радикални приступ „другом“ у сајбер окружењу и закључила да се анимозитет који постоји међу различитим групама (заједницама) преселио „на мрежу“. Шта више, Зикмундова сматра да је нови медиј погодовао субверзивним организацијама, окупљајући их око истог интереса, пружајући им неслућене могућности приступа и експонирања. Отворено показивање

мржње према „другом“ у сајбер простору присутно је и у нашим „виртуелним“ просторима. Балкан, као мултикултурни регион, разорен ратовима и засејан мржњом деведесетих година прошлог века, и даље представља нестабилно подручје, погодно за распиривање националне мржње.

Истраживања интеракција заједница у сајбер простору у последњим деценијама, углавном су за предмет анализе имала разне тематске форуме и *Unset* групе. Такође, углавном је било речи о виртуелном удруживању корисника, који су се међусобно препознавали у односу према идентификаторима националне или етничке припадности¹⁰. Такав вид сајбер група (форума или страница на друштвеним мрежама) пре води стварању хереметичких заједница, у чијем простору виртуелно обитавају они који се препознају као слични, него стварању простора за вредносну размену и дијалог. Тренутно најпопуларнији вид онлајн комуникације јесу друштвене мреже, на челу са фејсбуком. И на овој мрежи постоје странице које окупљају припаднике са истим националним идентитетом. Такве групе, поред оних чији је циљ остваривање контакта са сународницима „расутих по свету“, као што је случај са дијаспорским јавним сферама, често имају за циљ дистинкцију¹¹, истицање сопствене супериорности и ширење мржње према „другом“, засноване на предрасудама¹². Корисници фејсбука се могу лако препознати и груписати око заједничког предмета интересовања формирајући инстант групе или заједнице. Довољан је један администратор групе, који именује заједницу, користећи углавном речи које јасно указују на идентификаторе неопходне да бисте се осетили делом групе. Претраживањем по кључним речима, корисници могу једноставно пронаћи групу која окупља кориснике сличне њима. Постоје и позитивни примери таквих удруживања, као што је интеррегионална група „Страница љубави између Срба, Хрвата и Бошњака. Ширимо љубав а не рат“¹³.

¹⁰ Ананда Митра (*Ananda Mitra*, 2001) анализирао је индијску групу, подврсту у оквиру корисничке групе *Unset*-а зване *soc.culture*. Тамо су представљене нације, заједнице, племена, културе и начини живота од Авганистана до Зимбабвеа. Националност подгрупе означена је трећим елементом имена. Тако постоје групе попут *soc.culture.indian* или *soc.culture.corean*. Анализом индијске подгрупе, аутор је приметио да се поделе и разлике премештају у виртуелни свет међународне електронске мреже. Митра закључује да у оквиру подгрупе делују две силе: постоје централизаторске тенденције на основу којих чланови виртуелне заједнице користе електронски простор зарад развијања једне врсте братства на темељу постојбине и својих идентитета у Новом свету; и „постоји јака сила расцепа која стално испробава лепак који заједницу држи на окупу – њену постојбину“ (стр. 120).

¹¹ „Мањи степен међусобних културних разлика би требало да олакшава асимилацију и води хомогенизацији и обликовању сложене националне културе, али то није увек случај. Често је на делу феномен који феномен који је још Фројд назвао нарцизмом малих разлика који делује у супротном правцу наглашавајући културну различитост на рачун сличности суседних култура“ (Стојковић, 2002: 86).

¹² Примери ширења националне нетрпељивости на овој мрежи могу се лако пронаћи, једноставним претраживањем по кључним речима. Неки од примера таквих група, карактеристичних за наш регион, јесу активне фејсбук групе „Мрзим Србију“ <https://www.facebook.com/profile.php?id=100011774918499&fref=ts> или група „Ој Усташе Нека Нека Дубока Вас Јама Чека“

<https://www.facebook.com/groups/111416618937913/>.

¹³ <https://www.facebook.com/stranicaljubavi/>

Наведени примери илуструју тезу о амбивалентности сајбер простора и могућим интеракција међу виртуелним заједницама, али Зигмундова истиче да су могућности, ипак на страни радикалних корисника. Упркос томе, она закључује да је опасније држати затворене заједнице екстремиста изоловано, јер отвореност сајбер простора смањује реалне физичке претње, представљајући „издувни вентил“ за такав тип корисника.

Један од актуелних примера виртуелног удруживања радикалних група јесте такозвана Исламска држава (ИСИС). Након медијског извештавања да ИСИС договара терористичке нападе путем интернета, виртуелна заједница *hacktivist-a*¹⁴, Анонимус, објавила је сајбер рат ИСИС-у, који је подразумевао „обарање“ њихових интернет страница. О овом виртуелном рату, сукобу *културе терора* и *културе мира*, извештавали су сви светски медији¹⁵. Овај пример илуструје претходно наведене тврдње да је виртуелно удруживање плодносно за радикалне групе, како наводи Зикмундова: „У радикалним киберзаједницама, доминантна метафоричка асоцијација коју користе чланови групе јесте рат. Символички, радикални себе повезују са сликама политичког угњетавања, насиља и смрти“ (2001: 262). Међутим, амбивалентност сајбер простора потврђена је и у овом случају, кроз пример деловања глобално познате хакерске групе.

Као пример исказивања солидарности међу заједницама у виртуелном простору, може се анализирати потез компаније Фејсбук да, након скорашњих терористичких напада на Париз и Брисел, понуди својим корисницима опцију да профилне слике обоје транспарентним заставама Француске, односно Белгије. Овај пример могао би се разумети и као пример националне подршке, с обзиром да је застава симбол нације. Међутим, корисници који су то учинили нису наступали као представници својих нација, већ пре као припадници *културе мира*, насупрот *култури терора*, о којима је било речи у претходном примеру. Поменута амбивалентност била је присутна и у овом примеру. „Кибер-простор је арена моћи [...] Кибер-простор је, заправо, изнова осмишљена јавна сфера друштвене, политичке, економске и културне интеракције“ (Фернбак, 2001: 63). Полемике на овој друштвеној мрежи углавном су се односиле на критику, једног дела корисника, упућену компанији Фејсбук, која није истим гестом подржала и друге земље (незападне), које су биле мета терористичких напада. Такође, расправе међу корисницима, онима који себе доживљавају као космополите и онима који се пре идентификују на основу припадности нацији, само потврђују да је сајбер простор, наративни простор, којем корисници додељују значења. Поред тога, из реакције компаније Фејсбук, да не подржи истим гестом и незападне земље, јасно је и да глобалне компаније итекако учествују у додељивању значења, а свако уписивање значења може се посматрати као политички чин.

¹⁴ Кованица настала од енглеских речи *hacker* и *activist*, односно хакер и активиста.

¹⁵ Један од онлајн новинских текстова, *International Business Times-a*, можете прочитати на линку: <http://www.ibtimes.com/did-isis-threaten-anonymous-hackers-over-cyber-war-islamic-state-responds-warning-2194337> (посећено: 11.05.2016)

Закључак

Виртуелни простор је широко истраживачко поље ауторима који нуде различите, теоријски исцрпне и емпиријски верификоване, аргументе. Нови аспекти у истраживању у овој области наводе на јасан закључак да је дошло до нових концепата којима се дефинише заједница људи у дигиталном добу. Таквак вид удруживања за човека данашњице има подједнак значај као и некада везе остварене у хорди, племенској заједници или на трговима. „Људи у виртуелним заједницама раде све што и људи у реалном животу [...] не можете да пољубите неког и нико не може да вас удари по носу, али много тога се може десити у оквиру тих граница“ (Howard, 2003: 4).

Не признати легитимитет новим врстама заједница, насталим у сајбер простору, значило би свесно игнорисање чињенице да се наш свет драстично променио у последњих неколико деценија. Томе је свакако допринело медијско окружење, које је у корак пратило потребе људи у покрету, или пак обрнуто: „Кретање људи прати логику електронских медија. Масовне миграција (добровољне и присилне) тешко да су нова појава у људској историји. Али, када се оне ставе наспрам брзог протока слика, сценарија и сензација у масовним медијима, добија се нови поредак нестабилности у производњи модерних субјективитета“ (Ападурај, 2011: 15).

Простор, који су заједнице добиле на мрежи, отвара велики број могућности, али и до крајњих граница компликује досадашња теоријска образложења међуљудске интеракције и удруживања. „Виртуелни простор се показује као замишљено 'место' у коме више нема светског центра и периферије, пре-доминантних и маргинализованих чинилаца“ (Радојковић и др., 2015: 8), што омогућава несагледив простор за симболичку борбу најразноврснијих корисника. На који начин ће појединци искористити тај простор зависи од слика које из офлајн света уносе у онлајн. Радикални екстремисти, као што смо видели на примеру ИСИС-а, искористиће потенцијал простора за умрежавање и спровођење терористичких аката, дакле, за борбу против „других“ у офлајн свету. Са друге стране, пацифисти и космополите, трагаће за себи сличнима и организоваће се око заједничке идеје толеранције и мира. Међутим, не би требало изгубити из вида да корисници нису једини, нити најзначајнији, у процесу уписивања значења у нове виртуелне наративне просторе. Привид безграничне слободе крстарења на мрежи олакшава перфидно спровођење контроле различитих центара моћи. Сајбер простор није, како су наговештавали оптимистични теоријски импулси у његовом зачетку, лишен идеолошких матрица. Глобални политички и економски интереси имају примарно место у обликовању, наизглед слободног и безграничног сајбер света.

Примери којима су у раду илустровани неки од начина интеракције виртуелно умрежених корисника, могу бити добра полазна тачка неким будућим истраживањима. Виртуелни конфликти можда нису тако нов феномен, али неограничене могућности формирања и деловања виртуелних заједница више него икада раније утичу на друштвене праксе у офлајн свету.

Литература:

1. Acquisti, Alessandro. Gross, Ralph (2006): *Imagined communities: Awareness, information sharing, and privacy on the Facebook*, In International workshop on privacy enhancing technologies, Springer Berlin Heidelberg, pp. 36-58.
2. Apaduraj, Ardžun (2011): *Kultura i globalizacija*, Biblioteka XX vek, Krug, Beograd
3. Bessiere, K., Kiesler, S., Kraut, R., & Boneva, B. S. (2008): *Effects of Internet use and social resources on changes in depression*, Information, Community & Society, 11(1), pp. 47-70.
4. Votson, Nesim (2001): *Zašto raspravljamo o virtuelnoj zajednici: istorija slučaja phish.net*, u knjizi Virtuelna kultura, ur. Stiven Džouns, Biblioteka XX vek, Beograd, str. 161-209.
5. Debatin, B., Lovejoy, J. P., Horn, A. K., & Hughes, B. N. (2009): *Facebook and online privacy: Attitudes, behaviors, and unintended consequences*, Journal of Computer-Mediated Communication, 15(1), pp. 83-108.
6. Dwyer, Catherine. Hiltz, Starr Roxanne. Passerini, Katia (2007): *Trust and Privacy Concern Within Social Networking Sites: A Comparison of Facebook and MySpace*, AMCIS Proceedings. Paper 339.
7. Đorđević, Jelena (2009): *Postkultura*, Klio, Beograd
8. Zikmund, Suzan (2001): *Pristup radikalnom drugom: diskurzivna kultura kiber-mržnje*, u knjizi Virtuelna kultura, ur. Stiven Džouns, Biblioteka XX vek, Beograd, str. 253-285.
9. Isaković, Jan. Sulčić, Alja (2011): *Building Web Communities: An Example Methodology*, Handbook of Research on Methods and Techniques for Studying Virtual Communities: Paradigms and Phenomena, ed. Ben Kei Daniel, Volume I, pp. 359-370.
10. Jevtović, Zoran. Vulić, Tatjana. Pavlović, Dragana (2012): *Iskaz i filozofija medijski umreženog društva*, Kultura polisa, god. IX (2012), br. 18, str. 61-80.
11. Jevtović, Zoran. Petrović, Radivoje (2013): *Digitalni polis – oaza demokratije ili sajber utopija*, Kultura, (138), str. 340-356.
12. Kraut, Robert. Patterson, Michael. Lundmark, Vicki. Kiesler, Sara. Mukopadhyay, Tri-das and Scherli, William (1998): *Internet Paradox: A Social Technology That Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being ?*, American Psychological Association, Vol. 53, No. 9, pp. 1017-1031.
13. Lee Rainie, Kristen Purcell, Aaron Smith, (2011): *The social side of internet*, Pew Internet and American Life Project, <http://www.pewinternet.org/2011/01/18/the-social-side-of-the-internet/> (posećeno 29.07.2016)
14. Mitra, Ananda (2001): *Virtuelno zajedništvo: tražeći Indiju na internetu*, u knjizi Virtuelna kultura, ur. S. Džouns, Biblioteka XX vek, Beograd, str. 91-127.
15. Porter, Constance Elise (2004): *A Typology of Virtual Communities: A Multi-Disciplinary Foundation for Future Research*, Journal of Computer-Mediated Communication Volume 10, Issue 1
16. Preece, Jenny (2001): *Sociability and usability: Twenty years of chatting online*, Behavior and Information Technology Journal, 20, 5, pp. 347-356.
17. Radojković, Mirosljub. Stojković, Branimir. Vranješ, Aleksandar (2015): *Međunarodno komuniciranje u informacionom društvu*, Klio, Beograd
18. Rheingold, Howard (1993): *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*, MIT Press

19. Ryu, E. J., Choi, K. S., Seo, J. S., & Nam, B. W. (2004): *The relationships of Internet addiction, depression, and suicidal ideation in adolescents*, Taehan Kanho Hakhoe Chi, 34(1), pp. 102-110.
20. Stojković, Branimir (2002): *Identitet i komunikacija*, Fakultet političkih nauka, Beograd
21. Stojković, Branimir (2009): *Mreža identiteta*, FPN Godišnjak, II deo: Novinarstvo, komunikologija, kulturologija, str. 353-362.
22. Tapavički Duronjić, Tatjana (2011): *Postmilenijumska generacija u umnoženoj stvarnosti*, Kultura polisa, god. VIII br.16, str. 143-158.
23. Ting-Toomey, Stella (1999): *Communicating Across Cultures*, The Guilford Press, New Yourk/London
24. Fernbak, Džen (2001): *Pojedinac u kolektivu: virtuelna ideologija i realizacija kolektivnih principa*, u knjizi *Virtuelna kultura*, ur. Stiven Džouns, Biblioteka XX vek, Beograd, str. 61-91.
25. Horrigan, J. B. (2001): *Online communities: Networks that nurture long-distance relationships and local ties*, Pew Internet and American Life Project, http://www.pewinternet.org/files/oldmedia/Files/Reports/2001/PIP_Communities_Report.pdf.pdf (posećeno 28.07. 2016.)
26. Džouns, Stiven (2001): *Internet i njegovo društveno okruženje*, u knjizi *Virtuelna kultura*, ur. Stiven Džouns, Biblioteka XX vek, Beograd, str. 17-61.

VIRTUAL COMMUNITIES:

Denotation of significance in the online space

Summary: Technological development of media caused a change in the perception of the traditional understanding of the community and, in general, in the ways of interaction among people. With the elimination of spatial and temporal barriers, the new media (primarily the Internet) have become places that bring together individuals from all over the world, offering them, until recently, unthinkable connectivity options and creating a sense of belonging. The complexity of the communication relationships in contemporary mediatized world is further complicated when we take into account the interactions realized among the members of different virtual communities. Despite the criticism and resistance of some authors that the term “community” be preserved from the modern transformation, the theory must go in line with the dynamic development of society and revise concepts once they no longer correspond to the current status and do not reflect the reality of social practices. As much as the immense cyberspace eludes definition, the fact is that while “traveling” cyber highways, internet users also interact, get to know each other, build connections, and for them, the sense of belonging to a cyber group is realistic, even though it is defined in terms of the space that we call virtual. The question of the strength of connections made in the virtual space and the comparison with social connections in real life, as well as the questions concerning the influence of online activities to offline (in)activity are a subject of many research endeavors, aimed at demystifying the part of human life which moves from the real world into the virtual world. The answers are sometimes extreme, from utopian to completely dystopian. However, the aim of this paper is not to analyze online worlds in terms of control and restrictions, which have become unquestionable based on day-to-day situations and experience; the aim of this paper will be to analyze the importance of forming virtual communities, mainly from the perspective of the members of those communities, and the possibilities of their interaction, which may also be positive or negative. Online communities are in constant interaction, which may be harmless just like those communities, but it

can also have serious consequences which are initiated by offline events or which are moved from online to offline space. The ambivalence of such interaction is shown in this paper through the analysis of contemporary examples of communication among virtual communities: regional Facebook groups, Anonymous and ISIS, as well as the users of social network Facebook. Virtual conflicts may not be an entirely new phenomenon, but endless possibilities for the formation and operation of virtual communities more than ever influence the social practices in the offline world.

Key words: new media, internet, interaction, virtual communities